

בעיות סגנון ומבנה במשנה (קדושין פ"א מ"ט)

חיים הלפרין

המשנה: כל מצוה שהיא חלויה בארץ - אינה נוהגת אלא בארץ ושאינה חלויה בארץ - נוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ חוץ מן הערלה והכלאים, ר"א אומר אף החדש.

א. המשנה מגדירה את המושג "מצוה החלויה בארץ" כאשר החידוש הדיני הוא האם מצוה זו "נוהגת בארץ" או "בין בארץ בין בחו"ל". את פרוש המושג "מצוה החלויה בארץ" נוכל להבין רק אם נדע קודם את פרוש המלה "ארץ".

לענייננו למלה "ארץ" שתי משמעויות אפשריות:

- (1) ארץ - קרקע
- (2) ארץ - ארץ ישראל.

נבדוק את האפשרויות: -

(1) אם ארץ - קרקע, נציב במשנה במקום ארץ - קרקע - ונבדוק את משמעות המשנה: כל מצוה שהיא חלויה בקרקע אינה נוהגת אלא בקרקע וכו'. כאן מתעוררים שני קשיים: (א) מה המשנה מחדשת? ברור שמצוה שחלויה בקרקע נוהגת רק בקרקע - הרי א"א לקיימה בצורה אחרת. (ב) מה פרוש המושג: נוהגת בין בקרקע בין בחוץ לקרקע? לכן אפשרות זו נופלת.

(2) אם ארץ - ארץ ישראל, נציב במשנה במקום ארץ - ארץ ישראל - ונבדוק שוב את משמעות המשנה. כאן נצטרך לענות מה מחדשת המשנה? ברור שמצוות החלויות בא"י נוהגות בא"י וכו', אולם אפשר לחרץ שזהו גופא חדושה של המשנה: אל תחשוב שבחו"ל אין מקום לקיום מצוות כלל אלא קמ"ל שמצוות שאינן חלויות בא"י נוהגות גם בחו"ל. אלא שעדיין אין המשנה מסבירה לנו מהי ההגדרה של "מצוה החלויה בא"י", האם רק מצוות החלויות בקרקע-הארץ או שמא גם המצוות הציבוריות והממלכתיות הנוהגות באופן סבעי רק בא"י? בכל אופן, ברור שהקביעה תהיה שרירותית, וזוהי באמת קושיה הגמרא "מאי חלויה ומאי שאינה חלויה? אילימא חלויה דכתיב בה ביאה" וכו' (ל"ז ע"א). כלומר: הגמרא מנסה להגדיר את המצוות הללו באמצעות סימן סגנוני שרירותי "דכתיב בה ביאה". הגמרא אינה מקבלת קביעה זו משום שאינה תואמת את המציאות (ישנן מצוות שכתוב בהן "ביאה" ונוהגות גם בחו"ל: פטר רחם ותפלין) כך נפטרה הגמרא מלדון בחוכן ההגדרה עצמה

משום שנפסלה שלב קודם לכן. לכן נאלצה הגמרא לקבל את חידושו של ר' יהודה שלמלה "ארץ" משמעות משתנה במשנתנו: פעם קרקע ופעם א"י. כך גם מחלקת המשנה בין מצוות התלויות בארץ לשאינן תלויות בארץ - קרקע, וגם קובעה לנו את חלותן-החלקית (רק בא"י) או המלאה (גם בחו"ל). אם כן, מדוע לא השתמש החנא עצמו במלה "קרקע" להגדרת המצוות הללו? משום שהמלה "קרקע" - משמעותה מצומצמת וכוללת רק את המצוות הקשורות ישירות לקרקע (כלאים ערלה וכדו') בעוד המלה "ארץ" משמעותה רחבה יותר וכוללת גם מצוות הקשורות לגדולי הקרקע (כמו חו"מ, חלה וכדו' - וע' רש"י ל"ז ע"א ד"ה "חובת קרקע").

ב. המשנה מונה שני כללים: מצוה התלויה בארץ ודינה ומצוה שאינה תלויה בארץ - ודינה, ויוצא מן הכלל. מפשטות מבנה המשנה משמע שהיוצא מן הכלל שייך לכלל השני - שלפניו. כלומר: ערלה כלאים וחדש הינן מצוות שאינן תלויות בארץ ונוהגות רק בארץ. אלא כיוון שאנו יודעים, מתוך הכרת המצוות עצמן שהבנה זו אינה נכונה ברור שכוונת מסדר המשנה היחה להביא בפנינו שני כללים הקשורים זה בזה ואחריהם יוצא מן הכלל - אותו נשייך אנו לכלל המתאים, משום שאנו מבינים את משמעות המושגים: ערלה, כלאים וחדש. אולם, מדוע בחר המסדר לערוך את המשנה כך ולא: (1) להביא את הכלל הראשון, את היוצא מן הכלל ואח"כ את הכלל השני. (ברור שהצעה זו נדחית משום שהיא מסרבלת את לשון המשנה ומקשה על זכירתה). או: (2) להפוך את סדר הכללים ואז היוצא מן הכלל יהיה בסוף המשנה (וכך הוא כאמת בנוסח כ"י קופמן, בירושלמי, ברמב"ם בפהמ"ש והמאירי). אמנם ההצעה השניה מחקבלת על הדעת במבט ראשון ומהווה קושי לנוסח שלפנינו. אולם, אם נבדוק את מבנה פרקנו, נראה שאחרי מספר משניות העוסקות בקניינים (אשה, עבד, נכסים) באות חמש משניות שהקשר ביניהן הינו אסוציאטיבי - הפתיחה במלה "כל" (משנה ו' הינה המקשרת בין הלכות קניינים למשניות שלאחריה).

כאשר הכלל הראשון הינו בעל חלות חלקית והכלל השני בעל חלות מלאה (*) לכן: עורך המשניות בכ"י קופמן, בירושלמי, ברמב"ם ובמאירי העדיף לשמור על המבנה ההגיוני של המשנה שלפנינו בעוד מסדר המשניות בטכסט שלפנינו העדיף את המבנה הכללי של המשניות הללו המקל על זכירתן.

(*)

(בעמוד הבא)

(*) (מעמוד קודם)

חלות מלאה

חלות חלקית

כל מצווח האב על הבן - אחד
אנשים ואחד נשים חייבין

כל מצווח הבן על האב - אנשים חייבים
ונשים פטורות

וכל מ"ע שלא הזמן גרמא - אחד
האנשים ואחד הנשים חייבין...

כל מ"ע שהזמן גרמא - אנשים חייבים
ונשים פטורות

חוץ ממנחת טוטה ונזירה שהן
מניפות

הסמיכות והתנופות... - נוהגות באנשים
ולא בנשים

*****
* לפעמים, נדמה לו לאדם, כי האושר, כן העושר טמונים *
* במקום אחר, והוא רודף אחריהם. ברם, עליו לדעת כי: *
* "שב - ואל תעשה עדיף", כלומר, התכבד ושב במקומו *
* ואל תהיה סבור שה"עדיף" במקום אחר... *
* * * * *
* ר' אריה לויין *
* * * * *